

ΠΡΟΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ, ΠΡΟΘΕΣΗ ΚΑΙ ΠΡΑΞΗ

I

Το κύριο ερώτημα το οποίο με απασχολεί συνίσταται στο κατά πόσον η έννοια της πράξης μπορεί να αναλυθεί και να εξηγηθεί στο πλαίσιο μιας θεωρίας της νόησης που αποδέχεται ως θεμελιώδες χαρακτηριστικό την προθετικότητα.

Θα ήθελα κατ' αρχήν να ορίσω τον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιώ τον όρο «προθετικότητα». Η ιστορία αυτής της έννοιας πηγαιίνει πίσω σε ορισμένα οντολογικά ερωτήματα της μεσαιωνικής φιλοσοφίας που αφορούν τα αντικείμενα της νόησης, τον τρόπο ύπαρξής τους, ειδικά, όταν αυτά τα αντικείμενα είναι μη πραγματικά. Γενικά, ο όρος «προθετικότητα» έχει χρησιμοποιηθεί για να δηλώσει ένα διακριτικό χαρακτηριστικό των νοητικών φαινομένων σε διάκριση από τα φυσικά φαινόμενα. Σε ένα παραδοσιακό φιλοσοφικό πλαίσιο το διακριτικό αυτό χαρακτηριστικό θεωρήθηκε ως η «προθετική ενύπαρξη» του αντικειμένου της νόησης. Το πρόβλημα της προθετικότητας επανέφερε στη νεότερη φιλοσοφία ο F. Brentano¹. Σύμφωνα με τον Brentano το κύριο σημείο προθετικότητας στα νοητικά φαινόμενα δίδεται από το γεγονός ότι αναφέρονται, με την έννοια της κατεύθυνσης, προς ένα αντικείμενο. Αυτή η κατευθυντικότητα, αποβλεπτικότητα ή αναφορικότητα των νοητικών φαινομένων ορίζει και την επίγνωση του αντικειμένου τους από το υποκείμενο, οποιαδήποτε και αν είναι η οντολογική κατάσταση του αντικειμένου αυτού.

Οι σύγχρονοι αναλυτικοί φιλόσοφοι² επαναδιατύπωσαν τη φιλοσοφική θέση για την προθετικότητα μιλώντας για τη λογική δομή της

1. F. Brentano, *Psychologie vom empirischen Standpunkt*, Vienna (1874) τόμ. 1, βιβλίο II, κεφ. i. «Κάθε νοητικό φαινόμενο χαρακτηρίζεται από ό,τι οι σχολαστικοί του μεσαίωνα ονόμαζαν προθετική (και νοητική επίσης) ενύπαρξη (Inexistenz) ενός αντικειμένου (Gegenstand) και ό,τι θα ονομάζαμε σήμερα, όχι εντελώς αναμφισβήτητα, αναφορά σε ένα περιεχόμενο, μία κατεύθυνση προς ένα αντικείμενο (το οποίο δεν πρέπει να εννοήσουμε ως πραγματικό σ' αυτήν την περίπτωση) ή μία εμμενή (immanent) αντικειμενικότητα».

Μετάφραση από την αγγλική έκδοση: *Psychology from an Empirical Standpoint*, 2η έκδοση, Oskar Kraus (έκδ.), Leipzig, 1923, A.C. Rancurello, D.B. Terrell και L.L. Mc Alister (μτφρ.) London (1973), βιβλίο II, κεφ. i, τμήμα 5, σσ. 88-9.

2. Εννοώ συγκεκριμένα τα άρθρα των R. M. Chisholm, J. Cornman, G. Lycan κ.ά. στη συλλογή άρθρων του Ausonio Marras, *Intentionality, Mind, and Language*, University of Illinois Press, Urbana, Chicago, London (1972) και R. Scruton «Intensional and Intentional Objects», PAS, 1971.

γλώσσας που χρησιμοποιούμε για να αναφέρουμε νοητικά γεγονότα. Το πρόβλημα της προθετικότητας των νοητικών φαινομένων κατέληξε να είναι το πρόβλημα της κατηγοριοποίησης των προτάσεων που περιγράφουν νοητικά ή ψυχολογικά φαινόμενα, οι οποίες πρέπει να διακρίθουν από τις προτάσεις εκείνες που αναφέρουν μη ψυχολογικά, ή μη νοητικά φαινόμενα. Ο τρόπος να μιλάμε για προθετικότητα γίνεται έτσι μια προσπάθεια να ορίσουμε κριτήρια, με τα οποία μια πρόταση θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι ανήκει στην κατηγορία των προθετικών προτάσεων.

Μια τέτοια πρόταση θα πρέπει να παρουσιάζει ορισμένες λογικές ιδιότητες που δεν εκδηλώνονται με τις προτάσεις που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή μη νοητικών φαινομένων³. Αντί να αναφερθώ στις τεχνικές λεπτομέρειες του εγχειρήματος ορισμένων φιλοσόφων να καθορίσουν κριτήρια προθετικότητας, θεωρώ περισσότερο χρήσιμο στο πλαίσιο αυτής της σύντομης εισαγωγής να εξετασθεί το ερώτημα, σε τι ένα παρόμοιο εγχείρημα ορισμού κριτηρίων προθετικότητας χρησιμεύει. Όπως φαίνεται, εάν μπορούν να ορισθούν τέτοια κριτήρια, τότε οι προτάσεις που ανταποκρίνονται σ' αυτά είναι ανεξάρτητες λογικά και επομένως δεν υπάρχει καμιά ανάγκη να «μεταφρασθούν» ή να αναχθούν σε προτάσεις που περιλαμβάνουν φυσικές έννοιες-αντικείμενα. Στο σημείο αυτό έρχονται στην επιφάνεια προβλήματα νοήματος και, συνοπτικά, ερχόμαστε αντιμέτωποι με δύο ανταγωνιστικές θεωρίες γλώσσας και νοήματος:

1) το γλωσσικό μονισμό, που ευνοεί την «μετάφραση» των ψυχολογικών προτάσεων σε φυσικές προτάσεις (όπως είναι το λογικό μπηχεβιοριστικό μοντέλο του C. Hempel⁴), και

3. R. M. Chisholm, «Sentences about Believing» και «Notes on the Logic of Believing» στο *Intentionality, Mind and Language*, (έκδ.) Ausonio Marras, έ.α. Επίσης, σχετικά με τη διαφοροποίηση των κριτηρίων προθετικότητας που προτείνει ο Chisholm, βλ. J. W. Cornman, «Intentionality and Intensionality» και W. G. Lycan, «On Intentionality and the Psychological», στην ίδια συλλογή άρθρων.

4. C.G., Hempel, «Logical Analysis of Psychology» στο *Intentionality, Mind, and Language*, έ.α., σ. 123: «όλες οι ψυχολογικές προτάσεις που είναι νοηματικές... μπορούν να μεταφρασθούν σε προτάσεις που δεν περιέχουν ψυχολογικές έννοιες, αλλά μόνο έννοιες της φυσικής». Κατά τον A. Marras (Εισαγωγή, στο *Intentionality, Mind and Language*, έ.α.), η φυσικαλιστική θέση του Hempel συνεπάγεται την απόρριψη του γλωσσικού δεισμού που υποστηρίζει βασικά ο Chisholm καθώς και τη μεταφυσική θέση του Brentano που υπαινίσσεται ένα ψυχοφυσικό δεισμό: εάν δύο προτάσεις έχουν το ίδιο νόημα, πρέπει να περιγράφουν το ίδιο γεγονός.

Βλ. επίσης R. Carnap, «Logical Foundations of the Unity of Science», στην παραπάνω συλλογή, όπου υποστηρίζεται η αναγωγιμότητα και όχι μεταφρασσιμότητα των ψυχολογικών προτάσεων σε φυσικαλιστική γλώσσα και επομένως δεν έχουμε να κάνουμε με περίπτωση γλωσσικού μονισμού, αλλά ενός αναγωγικού φυσικαλισμού.

II) το γλωσσικό δυισμό, που υποστηρίζει την «ανεξάρτητη λογική υποστάση των ψυχολογικών προτάσεων»⁵.

Χωρίς να αναφερθώ λεπτομερειακά στις διάφορες εκδοχές αυτών των δύο θεωριών, θα επισημάνω τις παράλληλες θεωρίες νοήματος που υπόκεινται σ' αυτές. Η πρώτη συμπνέει με τον «επαληθευτικό» (verificationist) ορισμό του νοήματος που δέχονται γενικά οι λογικοί εμπειριστές⁶. Η δεύτερη χωρίς να αντιτίθεται στην επαληθευτική θεωρία του νοήματος επισημαίνει επί πλέον μια αναλογία μεταξύ σκέψης και γλώσσας. Το είδος αυτής της αναλογίας είναι συζητήσιμο αλλά, όπως μερικοί φιλόσοφοι που έχουν εξετάσει το ζήτημα έχουν συμπεράνει⁷, υπάρχει μια τυπική ομοιότητα μεταξύ γλώσσας και σκέψης με την έννοια ότι ο τρόπος με τον οποίο τα εννοιολογικά στοιχεία της σκέψης συνδέονται μεταξύ τους είναι ανάλογος με τις συντακτικές και γραμματικές σχέσεις των λέξεων και των εκφράσεων που συνιστούν την αντίστοιχη λεκτική έκφραση. Το ζήτημα που προκύπτει από θεωρήσεις σαν την παραπάνω αφορά το είδος προτεραιότητας που υφίσταται μεταξύ των δύο πεδίων: είναι η σκέψη πρωταρχική σε σχέση με τη γλώσσα (ομιλία) ή το αντίστροφο; Ο R. Chisholm στο άρθρο του «Προτάσεις που δηλώνουν πίστη»⁸, υποστηρίζει ότι οι νοηματικές προτάσεις οφείλουν τις σημασιολογικές τους ιδιότητες στις προθετικές ιδιότητες των νοητικών καταστάσεων. Ο W. Sellars⁹ υποστηρίζει αντίθετα ότι μόνο εξ αιτίας των σημασιολογικών ιδιοτήτων της γλώσσας μπορούμε να πούμε ότι οι αντίστοιχες νοητικές καταστάσεις έχουν προθετικές ιδιότητες. Επειδή δεν υπάρχει άλλο μοντέλο από τον σημασιολογικό λόγο για να κατανοήσουμε την έννοια της σκέψης, ο W. Sellars επιμένει ότι η προθετικότητα της σκέψης πρέπει να εξηγηθεί αναφορικά με τις σημασιολογικές ιδιότητες της γλώσσας. Αλλά αυτό το είδος προτεραιότητας της γλώσσας είναι εννοιολογικού μάλλον παρά οντολογικού χαρακτήρα.

Επιστρέφοντας στο αρχικό μου ερώτημα θα εξετάσω δύο υποθέσεις, οι οποίες επιχειρούν να απαντήσουν στα ερωτήματα που σχετίζονται με την πράξη, ως σύμπτωμα της προθετικότητας των νοητικών μας καταστάσεων. Η πρώτη υπόθεση τίθεται από τον H. Putnam στην Εισαγωγή του βιβλίου του «Νόηση, γλώσσα και πραγματι-

5. Υποστηρίζεται κυρίως από τον Chisholm.

6. Μια πρόταση είναι νοηματική, μόνον όταν είναι τελικά και διυποκειμενικά επαληθεύσιμη.

7. Bruce Aune, «Thinking» στο Ausonio Marras (εκδ.), *Intentionality, Mind and Language*, έ.α. Βλ. επίσης P. Geach, *Mental Acts*, Routledge and Kegan Paul, London (1957) και A. Kenny, *Action, Emotion and Will*, Routledge and Kegan Paul (1963).

8. «Sentences about Believing» στο Ausonio Marras (εκδ.), έ.α., σσ. 43 κ.ε.

9. «Empiricism and the Philosophy of Mind», έ.α., σ. 197-214. Βλ. επίσης «The Chisholm - Sellars Correspondence on Intentionality», έ.α., σ. 214-249.

κότητα¹⁰»: «Σε τι μπορεί να συμβάλλει η φιλοσοφία της γλώσσας σε σχέση με τα προβλήματα που αφορούν τη φιλοσοφία της νόησης; » Έχει κατά νου να δείξει την ορθότητα ή μη ορθότητα ορισμένων θεωριών της νόησης με το να αναλύσει τις προτάσεις που αφορούν νοητικές καταστάσεις. Το γενικό συμπέρασμα των αναλύσεων του είναι ότι η έρευνα του νοήματος των λέξεων που αφορούν νοητικά φαινόμενα είναι κάτι διαφορετικό από την προσπάθεια διαμόρφωσης μιας ικανοποιητικής θεωρίας σχετικά με τη φύση της νόησης, κάτι διαφορετικό να κατανοήσεις την ανθρώπινη συμπεριφορά με βάση διάφορες ψυχολογικές - νοητικές ιδιότητες των ανθρώπινων όντων και κάτι άλλο να γνωρίσεις τη φυσικοχημική δομή τους. Αυτή η συλλογιστική μας οδηγεί στην παραδοχή κάποιας αυτόνομης, μη αναγώγιμης εξηγητικής εγκυρότητας των ψυχολογικών και νοητικών ιδιοτήτων των ανθρώπινων όντων, χωρίς τούτο να σημαίνει ότι θαρύνουν εξηγητικά περισσότερο από τις φυσικές. Επιπλέον ο Putnam παρατηρεί χαρακτηριστικά στο «Λόγος, αλήθεια και ιστορία¹¹»: εφόσον δεν είναι όλες οι νοητικές καταστάσεις «καθαρά νοητικές, αποκλειστικά δηλαδή εξαρτημένες απ' ότι συμβαίνει μέσα μου και εφ' όσον οι «καθαρά» νοητικές καταστάσεις, όπως ο πόνος, δεν μπορούν να καθορίσουν κάποια συγκεκριμένη αναφορά στον κόσμο, δεν υπάρχει τρόπος να θεμελιωθεί μια θεωρία νοήματος στη βάση των νοητικών καταστάσεων ή των προθέσεων του υποκειμένου. Θεωρώ αυτήν την άποψη και ως ένα άλλο επιχείρημα υπέρ της μεθοδολογικής διάκρισης που τέθηκε και προηγουμένως μεταξύ μιας ικανοποιητικής θεωρίας της νόησης και μιας θεωρίας νοήματος της γλώσσας που αναφέρεται στη νόηση. Με άλλα λόγια παρ' όλο που ίσως διαθέτουμε μια ικανοποιητική θεωρία γνώσης που μας εξασφαλίζει αρκετές αληθινές πίσεις και μια επαρκή εξάρτηση πρακτικού συλλογισμού που να μας παρέχει τη δυνατότητες επιτυχίας των περισσότερων πράξεών μας —ωστόσο το πρόβλημα της αναφοράς— πως οι όροι της γλώσσας μας αναφέρονται, σχετίζονται με τον κόσμο, παραμένει γενικά μη καθορίσιμο.

Σύμφωνα με άλλη άποψη¹² το επιχείρημα του Putnam αποτελεί μια κίνηση που δεν σχετίζεται με το ερώτημά μου περί προθετικότητας και πράξης. Η προβληματική του συνίσταται κυρίως στην προσπάθεια

10. H. Putnam, *Mind, Language and Reality*, Cambridge University Press (1975), σ. xi. Βλ. επίσης στον ίδιο τόμο «Language and Reality» και «Logical Positivism and the Philosophy of Mind», σσ. 272-290 και 441-450.

11. H. Putnam, *Reason, Truth and History*, Cambridge University Press (1981), σσ. 41-43.

12. Η άποψη αυτή διατυπώθηκε ως παρατήρηση για τον τρόπο με τον οποίο σχολιάζω τον Putnam, από τον Roger Scruton, καθηγητή αισθητικής και φιλοσοφίας του Πανεπιστημίου του Λονδίνου, στο Birkbeck College.

διαμόρφωσης μιας *a priori* αντίληψης του κόσμου, η οποία να μας επιτρέπει να καθορίσουμε το νόημα των λέξεων (ορισμένων τουλάχιστον, όπως αυτών που ονομάζουν φυσικά είδη —νερό— και αισθήσεις —πόνος¹³) χωρίς να αμφισβητούμε την ισχύ του σε διαφορετικά γλωσσικά περιβάλλοντα.

Θα ήθελα ωστόσο να προσθέσω ότι ενώ τα προβλήματα που σχετίζονται με το νόημα δεν είναι εντελώς ξένα με τα προβλήματα που οριοθετούν την προθετικότητα της νόησης, ο Putnam συμβάλλει στην απόδειξη ότι η διαμόρφωση μιας επιτυχούς θεωρίας γύρω από τη φύση της νόησης δεν εξαρτάται από τη θεωρία που εξηγεί τον τρόπο απόδοσης νοήματος. Η θεωρία της νόησης συνεπώς που στηρίζεται στην προθετικότητα, σαν το στοιχείο εκείνο που κατ' εξοχήν διακρίνει το νοητικό από το φυσικό γεγονός, μπορεί να θεωρηθεί και να κριθεί ανεξάρτητα από το πως καθορίζεται το νόημα των προτάσεων.

Η δεύτερη υπόθεση σχετικά με τη σημασία και το ρόλο της προθετικότητας για τη φύση της νόησης αφορά τα προβλήματα της προσέγγισης της ατομικής εμπειρίας από τη μεριά της φιλοσοφίας. Τα προβλήματα αυτά συγκλίνουν στο μυστήριο, το οποίο εμφανίζει η εμπειρία του πρώτου προσώπου στον αντικειμενικό παρατηρητή καθώς και στον παραδοξολογικό χαρακτήρα της ατομικής εμπειρίας. Ο R. Scruton διατυπώνει με τον ακόλουθο τρόπο το σχετικό ερώτημα:¹⁴

«Είναι δυνατόν για την αναλυτική φιλοσοφία είτε να προσεγγίσει τις πολυπλοκότητες της ατομικής εμπειρίας ή να διαλύσει τα «φαινομενολογικά» προβλήματα που γεννιούνται από την προσπάθεια να την περιγράψει:»

Η κύρια υπόθεση που προϋποτίθεται της απάντησης στο ερώτημα αυτό συνίσταται στη διόρθωση της πλάνης, την οποία αποτελεί η άποψη ότι «η ουσιαστική ιδιότητα κάθε νοητικής κατάστασης βρίσκεται σε ό,τι δίδεται στη συνείδηση με άμεσο τρόπο¹⁵. Μια τέτοια στάση απέναντι στη νόηση αποδεικνύεται εύκολα εσφαλμένη, γιατί «η οπτική γωνία του πρώτου προσώπου δηλώνει μια δημόσια αναγνωρίσιμη και κοινωνικά προερχόμενη ιδιότητα του ανθρώπου, ως γλωσσικών

13. Βλ. H. Putnam, «The meaning of «meaning» στο *Mind, Language and Reality*, έ.α. σσ. 215-271. Στο άρθρο αυτό ο Putnam επιχειρηματολογεί και δείχνει ότι τα συμπεριφοριολογικά (operational) κριτήρια χρήσης της γλώσσας και του νοήματος στην περίπτωση των όρων εκείνων που αναφέρουν φυσικά είδη (natural kind words) και αισθήσεις (sensation words), μπορούν να αλλάζουν χωρίς τούτο αναγκαστικά να σημαίνει ότι το νόημα των όρων αυτών αλλάζει.

14. Roger Scruton, *Sexual Desire*, Weidenfeld and Nicolson, London (1986), App. 1 «The first Person», σ. 364. Στη μετάφραση του αποσπάσματος αυτού τροποποιώ ελαφρά το κείμενο.

15. Ε. α., σ. 364.

όντων, το ηθικό και μεταφυσικό νόημα της οποίας ενέχεται όχι σε κάποιο αποκλειστικά «υποκειμενικό» βασίλειο, αλλά στην ανοιχτή πραγματικότητα της γλώσσικής πρακτικής¹⁶. Το συγκεκριμένο αυτό συμπέρασμα δίνει μια διέξοδο στην προβληματική γύρω από τη φύση της νόησης. Όπως επισημαίνει ο R. Scruton, «Η σωστή κατανόηση του τι σημαίνει η άποψη ότι το νοητικό (mental) είναι δημόσια καθορίσιμο (publicly identifiable) μας οδηγεί προς μια φυσικαλιστική κατεύθυνση, προς τη θέση που υποστηρίζει ότι είμαστε οργανισμοί, στους οποίους έχουμε ενσωματωθεί¹⁷. Η προθετικότητα της νόησης, επιχειρεί να δείξει ο R. Scruton,¹⁸ δεν παρουσιάζει κάποιο εμπόδιο στη θέση που εκφράζει ο φυσικαλισμός: ότι οι άνθρωποι είναι ενσώματες νοήσεις. νοήσεις.

Επιστρέφοντας στον όρο «προθετικότητα», υπάρχουν δύο τρόποι με τους οποίους μπορεί να περιγραφεί συνοπτικά:

Ι ως ένα χαρακτηριστικό ορισμένων προτάσεων (propositional attitudes):

Ο χ πιστεύει ότι p

Ο χ επιθυμεί p

Ο χ σκοπεύει (προτίθεται) p

Οι προτάσεις αυτού του είδους εκφράζουν κάποιες νοητικές και ψυχολογικές καταστάσεις, των οποίων το αντικείμενο μπορεί να είναι είτε υπαρκτό είτε καθαρά νοητό. Η μη υπαρκτότητα ή μη καθορισμότητα του αντικειμένου των προτάσεων αυτών ορίζει το στοιχείο της προθετικότητας.

ΙΙ ως το χαρακτηριστικό γενικά των νοητικών καταστάσεων που τις διακρίνει από καταστάσεις φυσικών διαδικασιών.

Σ' αυτό το πλαίσιο η προθετικότητα έχει δύο περαιτέρω διακλαδώσεις:

α) επισημαίνει την κατευθυντικότητα των νοητικών καταστάσεων προς κάποιο αντικείμενο, το προθετικό αντικείμενο, που διαφοροποιεί αυτά από το υλικό αντικείμενο¹⁹.

β) συλλαμβάνει την προθετικότητα των νοητικών καταστάσεων με μια πλατύτερη έννοια από αυτήν της κατευθυντικότητας (α), ως το ιδιαίτερο συστατικό στοιχείο των νοητικών καταστάσεων που επιδρα βιώνει ότι τα αντικείμενά τους είναι άμεσα γνωστά — δεδομένα στο

16. E. α, σ. 364.

17. E. α., App. 2, «Intentionality», σ. 377.

18. Θα πρέπει να υπογραμμισθεί ότι μόνο μια ορισμένη εκδοχή φυσικαλισμού συμφωνεί με μόνο μία εκδοχή προθετικότητας, όπως θα φανεί στη συνέχεια.

19. Τούτο ειδικά αληθεύει βεβαίως αποκλειστικά για τις νοητικές καταστάσεις αλλά δεν επαρκεί για να τις ορίσει, διότι υπάρχουν νοητικές καταστάσεις που δεν αναφέρονται σε τίποτα, δεν αφορούν κανένα υλικό αντικείμενο, όπως ο πόνος. Βλ. H. Putnam, Λόγος, Αλήθεια και Ιστορία, έ.α., υποσημ. 11.

πρώτο πρόσωπο και εξ αιτίας τούτου η ύπαρξή τους είναι αναμφισβήτητη.

Σχετικά με τη διαφοροποίηση μεταξύ των δύο τρόπων ανάλυσης της προθετικότητας (I και II), είδαμε ότι εκφράζουν τη φιλοσοφική συζήτηση για τη σχέση γλώσσας και σκέψης. Πιο συγκεκριμένα, είναι αμφισβητήσιμο εάν ο ορισμός κριτηρίων προθετικότητας στην περίπτωση των προτάσεων που εκφράζουν νοητικές καταστάσεις αρκεί, έστω και εάν επιτευχθεί, για να καλύψει το νοητικό φαινόμενο και την προθετικότητα ως στοιχείο της νόησης γενικά. Επι πλέον, η πλευρά του πρώτου προσώπου, με άλλα λόγια η υποκειμενικότητα, δεν συλλαμβάνεται με τη διατύπωση τέτοιων λογικών κριτηρίων ούτε και με την «αντικειμενικότητα» των φυσικών εξηγήσεων της ανθρώπινης συμπεριφοράς²⁰.

Ο φυσικαλισμός εμφανίζει δύο εκδοχές: α) ότι οι νοητικές προτάσεις μπορούν πάντα να «μεταφράζονται» σε προτάσεις που αναφέρονται στο φυσικό κόσμο και, β) ότι υπάρχει ταυτότητα αναφοράς στο νοητικό και στο φυσικό ταυτόχρονα²¹. Για να απορριφθεί η πρώτη εκδοχή φυσικαλισμού (α) και να στηριχθεί η αυτονομία του νοητικού έναντι του φυσικού γεγονότος χρειάζεται να μην περιορισθεί η προθετικότητα σε στοιχείο γλωσσικών μόνο προθετικών πλαισίων (προτάσεων που εκφράζουν νοητικές καταστάσεις)²².

Εάν παρα πέρα το στοιχείο της προθετικότητας μπορεί να συλληφθεί και να κατανοηθεί φιλοσοφικά, υπάρχει η δυνατότητα κάποιας συμμετρικής αντιμετώπισης της σχέσης μεταξύ του κόσμου των αντικειμένων και του κόσμου της υποκειμενικής εμπειρίας. Η συμβολή στην πληρέστερη κατανόηση του στοιχείου της προθετικότητας υπηρετείται κατά τον R. Scruton με τη βελτιωμένη παρουσίαση της γλωσσικής θεωρίας της προθετικότητας που αφορά κυρίως τη λογική και νοητική υπόσταση του αναφορικού (πλάγιου) λόγου.

20. Ως εδώ εξετάζω τα προβλήματα που αφορούν την προθετικότητα της νόησης και όσα την οπτική γωνία του πρώτου προσώπου, ως ένα βαθμό, συμπτωτικά. Ασφαλώς συνιστούν δύο διαφορετικά πεδία προβληματικής. Ωστόσο εφάπτονται ως προς το ότι η δυνατότητα να υπερβαθεί η αδιαφάνεια της προθετικής γλώσσας συνεπάγεται την αναγνώριση της γνωστικής δυνατότητας του παρατηρητή (τρίτου προσώπου) να προσεγγίσει το περιεχόμενο των νοητικών γεγονότων του δράστη, του υποκειμένου τους.

21. Βλ. υποσημείωση 4 του παρόντος κειμένου. Τη δεύτερη εκδοχή φυσικαλισμού δέχεται ο R. Scruton, όταν υποστηρίζει ότι η προθετικότητα ως ιδιαιτερότητα της νόησης δεν αντιβαίνει στο φυσικαλισμό.

22. Εάν η προθετικότητα δεν συνιστά ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της νόησης γενικά, αλλά εμφανίζεται μόνο ως λογική ιδιότητα ορισμένων προτάσεων, τότε εύκολα κανείς περιορίζει τα προβλήματα των προθετικών προτάσεων σε προβλήματα μετάφρασής τους σε φυσικές γλώσσες χωρίς να τα ανάγει σε μια θεωρητική και οντολογική ιδιαιτερότητα της νόησης σε σχέση με τον κόσμο των φυσικών αντικειμένων.

Η υπόσταση αυτή υπαγορεύει ότι η προθετική γλώσσα αναφέρει κάποια «αναφορά» ενός αντικειμένου αλλά όχι το ίδιο το αντικείμενο. Επομένως μπορούμε να μιλάμε για «εντασιακό» ορισμό του νοήματος σε διάκριση από το «εκτασιακό»²³. Η απουσία αναφορικότητας ή εμμεσότητας, με την οποία περιγράφονται τα νοητικά γεγονότα βρίσκεται στη μη καθορισσιμότητα, στην αδιαφάνεια της φύσης του αναφορικού λόγου. Ωστόσο, τούτο δεν συνεπάγεται κάποιο μυστηριακό χαρακτήρα των νοητικών και ψυχολογικών προτάσεων. Αντίθετα, το κύριο χαρακτηριστικό μιας νοητικής παράστασης είναι η διαψευδισιμότητά της. Οι πίστεις για παράδειγμα — ο Χ πιστεύει ότι ρ — έχουν διπλή λειτουργικότητα: ως στοιχεία της γλωσσικής μας συμπεριφοράς δηλώνουν νοητικές καταστάσεις και ως λογικές προτάσεις πληρούν ορισμένες συνθήκες αλήθειας μέσα στα πλαίσια του αναφορικού λόγου²⁴. Με τη μορφή αυτή οι προθετικές προτάσεις δεν προβάλλουν ουσιαστικό εμπόδιο στην αντικειμενική προσέγγιση των νοητικών περιεχομένων και επομένως στην απόδοση εξηγητικής εγκυρότητας στη σπουδή της ανθρώπινης συμπεριφοράς στη βάση μιας προθετικής θεωρίας της νόησης. Παράλληλα, η εξέταση περιπτώσεων όπου δείχνεται ο εσωτερικός σύνδεσμος των υποκειμενικών ιδιοτήτων του πρώτου προσώπου και του διαπροσωπικού πλέγματος των αξιών, των πρακτικών και συγκινησιακών προσαγών^{24b} συμβάλλει στη διαπίστωση ότι ο προθετικός χαρακτήρας της ανθρώπινης συμπεριφοράς (γλωσσικής - πρακτικής) αντιπροσωπεύει την αντικειμενική αυθυπαρξία όλων των παραγώνων της και την θεωρητική ισοδυναμία της με τον κόσμο που ερευνά η φυσική επιστήμη.

23. Οι όροι *ένταση* και *έκταση* δηλώνουν τη λογική και εξωτερική αναφορά αντίστοιχα σύμφωνα με τη διχοτόμηση του Carnap (*Meaning and Necessity*, Chicago 1946, 1955). Στον G. Frege οφείλεται γενικά η σειρά επιχειρημάτων για τη λύση του προβλήματος της απουσίας «έκτασης» από την ονομαζόμενη προθετική ή νοητική γλώσσα. Βλ. περισσότερο στο R. Scruton, *Sexual Desire*, έ.α., σσ. 380 κ.ε. και G. Frege, «Ueber Sinn und Bedeutung» (1892) μεταφρασμένο στα ελληνικά ως «Νόημα και αναφορά» από την Ιόλη Πατέλλη στο περιοδικό Δευκαλίωνα (17). Βλ. επόμενη υποσημείωση.

24. «Οι πίστεις μπορούν να έχουν τις ίδιες συνθήκες αλήθειας και διαφορετικό εξηγητικό ρόλο και τον ίδιο εξηγητικό ρόλο συνοδευόμενο από διαφορετικές συνθήκες αλήθειας».

Colin Mc Ginn, «The Structure of Content», στο A. Woodfield (εκδ.), *Thought and Object*, Oxford (1982). Παραθέτει ο Scruton, έ.α., σ. 386.

24b. Τούτο επιχειρεί ο R. Scruton εξετάζοντας το φαινόμενο των ταξινομήσεων (classifications) που μεταχειρίζεται ο καλλιτέχνης και κάθε άνθρωπος στην καθημερινή του ζωή. Οι ταξινομήσεις αυτές βασίζονται στις δευτερογενείς ιδιότητες των αντικειμένων, αυτές που αντιλαμβανόμαστε, και η δικαιολόγησή τους στηρίζεται όχι στην αλήθεια ή το ψεύδος της αντίστοιχης πίστης αλλά είναι ζήτημα πρακτικών λόγων. *Sexual Desire*, έ.α., σσ. 387-391.

II

Ο όρος πρόθεση δεν παρουσιάζει την ίδια προβληματική με αυτήν που εμφανίζει η προθετικότητα. Η τελευταία αφορά τη φύση και τα όρια της ανθρώπινης νόησης. Η πρώτη εντάσσεται σ' ένα μεγάλο κεφάλαιο της φιλοσοφίας της ψυχής (mind), κυρίως σε σχέση με την εξήγηση και τον ορισμό της πράξης. Στόχος μου είναι να δω την έννοια της πράξης μέσα στο πλαίσιο των βασικών στοιχείων που συνιστούν την ανθρώπινη συμπεριφορά, σαν θεμελιώδεις στοιχείο και αυτή της ανθρώπινης οντότητας και συστατική ουσία του όλου της ανθρώπινης δημιουργίας. Ακολουθώ έτσι μια συνθετική προοπτική.

Από την πλευρά της προθετικότητας, η πραγματικότητα και η φύση της πράξης δίνει μια σειρά επιχειρημάτων για τη διαπερατότητα — γνωστική και οντολογική — των νοητικών καταστάσεων. Γενικά, η πράξη οφείλεται σε προθέσεις, σε νοητικά γεγονότα, συνιστά όμως ταυτόχρονα ένα αντικειμενικά παρατηρήσιμο φυσικό γεγονός, που υπόκειται σε κανόνες και νόμους επιστημονικής κατηγοριοποίησης και εξήγησης.

Από την πλευρά της πράξης, η ιδιαιτερότητα και μοναδικότητά της προϋποθέτουν την αυτονομία του υποκειμένου και τον προθετικό χαρακτήρα της νόησης, την νοηματική της δυνατότητα. Πρέπει δηλαδή η πράξη να συνδέεται με αναγκαίο τρόπο με ένα νοητικό γεγονός, να είναι προθετική.

Ο J. Searle²⁵ επιχειρεί να προσαρμόσει τις έννοιες της πρόθεσης και της πράξης στη θεωρία του για την προθετικότητα της νόησης. Διαπιστώνει ότι γενικά δεν υπάρχουν πράξεις χωρίς αντίστοιχες προθέσεις. Ο Οιδίποδας παντρεύεται τη μητέρα του χωρίς να έχει μια τέτοια πρόθεση. Κάποιος λοιπόν θα μπορούσε να αντιτεθεί ότι υπάρχουν ανθρώπινες πράξεις, έστω εξαιρετικές, που δεν αντιστοιχούν σε κάποια πρόθεση. Όπως όμως τονίζει ο Searle, μόνο επειδή μια εμπρόθετη πράξη συμβαίνει, όπως ο γάμος με την Ιοκάστη, μια μη εμπρόθετη — ο γάμος με τη μητέρα — μπορεί να ακολουθήσει. Ο Searle στη συνέχεια προσπαθεί να ορίσει τη φύση των προθετικών προτάσεων (Ο χ πιστεύει ότι ρ, Ο χ επιθυμεί ρ και ο χ σκοπεύει ρ²⁶) ως τη σχέση που υφίσταται μεταξύ των αντικειμένων των προθετικών ρημάτων και των ίδιων των ρημάτων. Η ειδική αυτή σχέση είναι η συνθήκη ικανοποίησης των προθετικών καταστάσεων που αυτά δηλώνουν. Όταν πληρούνται — ικανοποιούνται — η πίστη, η επιθυμία και η πρόθεση, τότε τα αντίστοιχα αντικείμενα, «ρ», συνι-

25. J. Searle, *Intentionality*, Cambridge University Press (1983), κεφ. 3, σσ. 79-111.

26. Βλέπε σ. 404 του παρόντος κειμένου.

στούν μια αληθή πίστη, ένα πραγματικό αντικείμενο και μια πράξη αντίστοιχα. Στην περίπτωση της πράξης ειδικά, πρέπει να υπάρχει ένας ιδιαίτερος τρόπος συσχέτισής της με την πρόθεση που δεν μπορεί να εκφρασθεί παρά σαν η εμπρόθετη διεξαγωγή της πράξης από το υποκείμενο - δράστη. Η εμπρόθετη πράξη μας παρέχει επομένως τον αναγκαίο σύνδεσμο μεταξύ του είδους της νοητικής κατάστασης όπου κάποιος έχει μια πρόθεση και της προτιθέμενης πράξης.

Πράγματι, διαπιστώνεται ότι εάν μια πλήρης εξήγηση του φαινομένου αυτού μπορεί να παραχθεί, τότε υπάρχει σημαντική πρόσβαση σε κάποια απάντηση του παραδοσιακού φιλοσοφικού προβλήματος της σχέσης μας, ως όντων ικανών βασικά για νοητικές καταστάσεις, με τον κόσμο των αντικειμένων και των φυσικών νόμων²⁷.

Στην κατεύθυνση αυτής της εξήγησης ο Searle αναπτύσσει μια ερμηνεία της σχέσης πράξης και πρόθεσης, στη βάση της έννοιας της αιτιότητας. Μπορούμε να πούμε ότι μια πρόθεση παράγει αιτιακά μια πράξη με την έννοια ότι μια πρωταρχική πρόθεση προκαλεί μια «πρόθεση στην πράξη», η οποία με τη σειρά της εμφανίζεται (στην) και προκαλεί, τη σωματική κίνηση. Αυτή η ανάλυση της εμπρόθετης πράξης συμπληρώνεται με τον ορισμό δύο στοιχείων σ' αυτήν, ενός προθετικού στοιχείου και ενός αντικειμένου, το οποίο αποκαλείται το προθετικό της αντικείμενο. Η «πρόθεση στην πράξη» αποτελεί το προθετικό στοιχείο και οι συνθήκες πλήρωσής της δίνονται από το προθετικό αντικείμενο²⁸.

Το γεγονός που συνεπάγεται κάθε πράξη, πέρα από το να είναι το αντικείμενο που ικανοποιεί τις συνθήκες προθετικότητας, είναι ένα σύνθετο γεγονός που αποτελείται από πολλά γνωρίσματα που δεν «προβλέπονται» από το προθετικό περιεχόμενο της «πρόθεσης στην πράξη». Απ' την άλλη μεριά το νοητικό γεγονός του σχηματισμού μιας πρόθεσης είναι η αναπαράσταση μιας πραγματικής εμπρόθετης πράξης, η οποία με τη σειρά της απαιτεί ένα γεγονός ως τη συνθήκη ικανοποίησής της. Το προθετικό αντικείμενο της πρόθεσης είναι το συμβάν που συνιστά η εμπρόθετη πράξη, ενώ η διεξαγωγή της πράξης συνιστά το προθετικό αντικείμενο της τελευταίας²⁹. Παράλληλα, η έννοια με την οποία ένα και το αυτό γεγονός ή μια σειρά γεγονότων μπορούν να είναι πάραυτα εμπρόθετη και μη εμπρόθετη πράξη, όπως

27. Το πρόβλημα αυτό τέθηκε με σαφήνεια και ένταση το 19ο αιώνα από τους εκπροσώπους του γερμανικού ιδεαλισμού. Βλ. Καρλ Λέβιτ, *Από τον Χέγκελ στο Νίτσε*, τ. Α', μετφρ. Γεωργία Αποστολοπούλου, εκδ. Γνώση, Αθήνα, 1987.

28. J. Searle, *έ.α.*, σ. 79-111.

29. Παρατηρούμε εδώ μια αλυσίδα αναγκών σχέσεων που καταλήγουν στην εκτέλεση της πράξης, συνδέοντάς την με την αρχική πρόθεση. Βλ. J. Searle, *έ.α.*

στη περίπτωση του γάμου του Οιδίποδα με την Ιοκάστη, δεν είναι ζήτημα γλωσσικής απεικόνισης, δηλαδή των διαφορετικών περιγραφών μιας και της αυτής πράξης³⁰, αλλά έχει σχέση με τη φύση της προθετικής αναπαράστασης. Τούτο το τελευταίο στοιχείο συνδυάζεται με τις γενικές απόψεις του Searle για τη σημασία και το περιεχόμενο της προθετικότητας. Θεωρεί τη φιλοσοφία της γλώσσας κλάδο της φιλοσοφίας της ψυχής. Η βασική του υπόθεση είναι ότι η «ικανότητα των γλωσσικών ενεργειών να αναπαριστούν αντικείμενα και καταστάσεις του κόσμου είναι προέκταση μιας πιο θεμελιώδους βιολογικής ικανότητας του νου (ή του εγκεφάλου) να συσχετίζει τον οργανισμό με τον κόσμο μέσω ψυχονοητικών καταστάσεων, όπως είναι η πίστη, η επιθυμία και ειδικά η πράξη και η αντίληψη. Εφ' όσον τα γλωσσικά ενεργήματα είναι ένας τύπος ανθρώπινης πράξης και εφ' όσον η ικανότητα του λόγου να αναπαριστά αντικείμενα και γεγονότα είναι μέρος μιας πιο γενικής ικανότητας του νου να συσχετίζει τον οργανισμό με τον κόσμο, οποιοσδήποτε απολογισμός της γλώσσας και του λόγου απαιτεί μια εξήγηση του τρόπου με τον οποίο ο νους (ψυχή) συνδέει τον οργανισμό με τον κόσμο³¹».

Γενικά, μια τέτοια υπόθεση δεν είναι απόλυτα λάθος. Το ζήτημα είναι ότι χρειάζεται να τη δεχθεί κανείς ως προϋπόθεση προκειμένου να θεωρήσει σωστή την ερμηνεία που δίνει ο Searle στην εμπρόθετη πράξη. Μόνο εάν προϋποθέσουμε ότι το να έχει κανείς θεμελιακές δυνατότητες να απευθύνεται στον κόσμο είναι πρότερο σε σχέση με τον τρόπο που διαμορφώνει τη σκέψη του σε προτάσεις και λόγο, μπορούμε να δεχθούμε ότι οι πράξεις μας έχουν εσωτερικά κάποιο προθετικό στοιχείο, χάριν του οποίου πρέπει γενικά να εξηγηθούν.

Η πεποίθησή μας ότι μπορεί να συνταχθεί ένα μοντέλο εξήγησης της πράξης με βάση αντίστοιχες προθέσεις επικαλούμενοι τον προθετικό χαρακτήρα της πράξης, κλονίζεται από δύο αντεπιχειρήματα.

Η προτεραιότητα της γλώσσας έναντι της σκέψης είναι αμφισβητήσιμη, ιδιαίτερα επειδή από την άποψη της εννοιολογικής ανάλυσης της σχέσης αυτής, δεν μπορεί να βρεθεί κάποια δίοδος που να οδηγεί στη σκέψη χωρίς τη μεσολάβηση του μοντέλου της γλώσσας που την αναφέρει ή κάποιου κώδικα παρόμοιου με τη γλώσσα³². Ωστόσο, μιλώντας από οντολογική άποψη, το ότι είμαστε σκεπτόμενα όντα φαίνεται πρότερο του ότι έχουμε την γλωσσική δυνατότητα. Και

30. Όπως δέχεται η El. Anscombe- βλέπε παρακάτω σσ. 411-413 του κειμένου αυτού.

31. J. Searle, *ε.α.*, σ. vii.

32. Στο πρόβλημα αυτό αναφερθήκαμε διεξοδικότερα στο πρώτο μέρος του άρθρου αυτού, κατά την εξέταση της προθετικότητας ως ιδιότητας των προτάσεων του αναφορικού (πλάγιου) λόγου. Βλέπε σ. 405 του ίδιου κειμένου.

τούτο όμως δεν αποτελεί επαρκή τρόπο να ομιλούμε για τη νόηση, γιατί κατά κάποιο τρόπο η σκέψη εμπεριέχει τη γλωσσική καθώς και πρακτική ικανότητα. Δεν μπορούμε να φαντασθούμε σκεπτόμενα όντα χωρίς να εμφανίζουν μια μορφή αυτών των δύο λειτουργιών.

Μια δεύτερη αδυναμία της προσπάθειας να ενταχθεί η πράξη στο χώρο της νοητικής προθετικότητας είναι το δύσκολο ερώτημα: «Τι σημαίνει να πράττει κανείς εμπρόθετα», που προϋποτίθεται μιας τέτοιας ανάλυσης. Καθώς επίσης και τα ερωτήματα που αναφέρονται στην ιδιαίτερη σχέση που υφίσταται μεταξύ πρόθεσης και πράξης:

«Γιατί πρέπει να υπάρχει αναγκαστική σχέση μεταξύ μιας πράξης και της προ αυτής πρόθεσης;»

«Ποια μορφή αιτιότητας εμπλέκεται εδώ;»

«Τι καθιστά αναπόφευκτο για το δράστη να αποδέχεται τις πράξεις του ως απόρροιας των δικών του προθέσεων και τούτο παράλληλα να αναγνωρίζεται από τους άλλους ως η προθετική εξήγηση των πράξεών του;»

Με τα ερωτήματα αυτά μπορεί κανείς να ασχοληθεί με δύο τρόπους: είτε με το να επιχειρήσει να ορίσει την αιτιακή σχέση που υφίσταται μεταξύ πρόθεσης και πράξης είτε να ξεκινήσει με το περιεχόμενο των εννοιών «πράξη» και «πρόθεση». Στα επόμενα θα ακολουθήσω τη δεύτερη τακτική.

Όπως υποστηρίζει ο S. Hampshire, «τίποτε άλλο στη φιλοσοφία της νόησης δεν μπορεί να διευκρινισθεί παρά μόνο εάν αυτή η έννοια» — δηλαδή η πρόθεση — «διασαφηνθεί»³³. Είναι αλήθεια ότι η έννοια της πρόθεσης είναι θεμελιώδης για τη διαμόρφωση μιας εξήγησης της έννοιας της δράσης (agency). Η πρόθεση αποτελεί τον όρο-κλειδί με τον οποίο μπορούμε να κατανοήσουμε τη σχέση του νοητικού με το φυσικό όπως και της σκέψης με την ομιλία ή της σκέψης με την πράξη. Στη βάση του οικοδομήματος που όλα τα σχετικά ερωτήματα απαρτίζουν, βρίσκεται το πρόβλημα του τι σημαίνει πραγματικά το γεγονός ότι η ανθρώπινη βούληση είναι ενσώματη³⁴.

Τα προβλήματα με τα οποία ερχόμαστε αντιμέτωποι στην προσπάθειά μας να ορίσουμε τη φύση της ανθρώπινης πράξης και της πρόθεσης είναι κυρίως:

Τι είναι το να πράττει κανείς εμπρόθετα;

Υπαγορεύει η εμπρόθετη πράξη μια ιδιαίτερη μορφή γνώσης;

Είναι το να δίνει κανείς πρακτικούς λόγους (λογική δικαιολόγηση της πράξης) η ορθή αντιμετώπιση της προθετικής πράξης;³⁵

33. Βλ. St. Hampshire, *Thought and Action*, Chatto and Windus, London (1982 δεύτερη έκδοση), σ. 96.

34. Βλ. σσ. 404-405 του ίδιου κειμένου και υποσ. 18 και 21.

35. Τούτο ειδικά το ερώτημα αφορά στο πεδίο των ηθικών προβλημάτων και κυρίως

Σε τι συνίσταται το γεγονός του να είναι κάποιος δράστης, να εκτελεί μία πράξη;

Η El. Anscombe³⁶ θέλει να δείξει ότι η γενικά αποδεκτή εικόνα εκείνου που θεωρείται και λέγεται «πρόθεση» δημιουργεί άλυτα προβλήματα και πρέπει να εγκαταλειφθεί. Εξετάζει με λεπτομέρεια διάφορες περιπτώσεις στις οποίες η έννοια της πρόθεσης χρησιμοποιείται και επισημαίνει ορισμένες παρανοήσεις αυτής της έννοιας που συμβαίνουν κατά τη χρήση της.

Αρχίζει την εξέταση της έννοιας της εμπρόθετης πράξης με την προληπτική δήλωση ότι εμπρόθετες πράξεις είναι εκείνες στις οποίες έχει εφαρμογή μια ορισμένη σημασία της ερώτησης «γιατί³⁷». Είναι επομένως πράξεις, τις οποίες ο δράστης μπορεί να εξηγήσει με κάποιους λόγους. Αυτό υποδηλώνει ότι έχει επίγνωση του τι κάνει, εφ' όσον μια πράξη μπορεί να έχει πλευρές και συνέπειες που δεν συμφωνούν με τις προθέσεις του δράστη. Το να ορίσουμε μια πράξη ως προθετική στη βάση της γνώσης ή της επίγνωσης του δράστη είναι στην πραγματικότητα το ίδιο με το να λέμε ότι ο δράστης κάνει κάτι που μπορεί να περιγραφεί, όπως το γνωρίζει εκείνος. Το είδος όμως αυτής της γνώσης, όπως υποστηρίζει η Anscombe, της γνώσης που έχει ο δράστης για την πράξη του — δεν είναι επαγωγική, γνώση που στηρίζεται στην παρατήρηση. Είναι το είδος της βεβαιότητας που έχει κάποιος για τη θέση των μελών του σώματός του και αυτός ο τύπος γνώσης πρέπει να διακριθεί από την παρατηρήσιμη φυσική περιγραφή της ίδιας θέσης ή κίνησης των μελών αυτών. Επειδή υπάρχει μια μορφή γνώσης σαν την παραπάνω, γι' αυτό μπορούμε να αποδίδουμε στις εσωτερικές μας καταστάσεις όπως είναι οι προθέσεις, αιτιακό χαρακτήρα³⁸. Ο όρος που χρησιμοποιεί η Anscombe για να αποδώσει τον ειδικό χαρακτήρα της γνώσης που καθιστά το δράστη ικανό να δώσει λόγους για την πράξη του, είναι η έννοια της «νοητικής αιτίας» (mental cause)³⁹. Κάτω από αυτήν τη διευκρίνιση, η πρόθεση, η νοητική αιτία της πράξης δεν είναι συνώνυμη με το κίνητρο της πράξης (motive). Με τον όρο αυτό εννοούμε γενικά, ό,τι υποκινεί ή προκαλεί την πράξη, αλλά η έννοια αυτή είναι πολύ περισσότερο γενική από

γύρω από τις έννοιες της ελευθερίας και του ορθολογισμού, με την έννοια ότι μόνο εάν μπορούσαμε να εγκαταστήσουμε κριτήρια, βάσει των οποίων ο δράστης έχει την δικαιοδοσία των αποφάσεων και των πράξεών του, μπορούμε να θεμελιώσουμε φιλοσοφικά την έννοια της ελευθερίας. Ο χώρος αυτός προβληματικής όμως δεν μας απασχολεί εδώ.

36. El. Anscombe, *Intention*, Basil Blackwell, Oxford (1957).

37. E.a., σσ. 7-9.

38. E.a., σσ. 12-13 και 13-15.

39. E.a., σσ. 15-17.

αυτήν της πρόθεσης, η οποία παραπέμπει, απ' ευθείας στις νοητικές καταστάσεις του δράστη⁴⁰. Και η έννοια της νοητικής αιτίας ωστόσο είναι αρκετά προβληματική η ίδια, γιατί προϋποθέτει μια ιδιαίτερη μορφή αιτιακής σχέσης που διαφοροποιείται από τον τρόπο που ορίστηκε από τον Hume. Η αιτιότητα με τη χιουμιανή έννοια μπορεί να εφαρμοσθεί μόνο σε σχέση με την επαγωγική γνώση, όχι εκείνη που αφορά το δράστη ως προς τις πράξεις του⁴¹. Έτσι, εδώ συναντάμε την ασυμμετρία μεταξύ της οπτικής γωνίας του πρώτου και του τρίτου προσώπου και ερχόμαστε αντιμέτωποι με την φαινομενικά αδιαφανή φύση του προθετικού αντικειμένου⁴². Πράγματι, εάν είναι τόσο δύσκολο να ορίσουμε από τη θέση του παρατηρητή μία νοητική αιτία, πως είναι δυνατόν να μιλάμε για την αιτιότητα χωρίς να αναπτύσσουμε μια πολύ ξεχωριστή θεωρία γι' αυτήν;

Περαιτέρω, το κύριο ερώτημα της Anscombe διατυπώνεται ως εξής: «Γιατί μία πράξη ονομάζεται εμπρόθετη;» Χτίζοντας τα επιχειρήματά της καταλήγει συνοπτικά στην ακόλουθη θέση: «... είναι λάθος να αναζητούμε τη θεμελιώδη περιγραφή αυτών που συμβαίνουν — π.χ. κινήσεις μυών και μορίων — και έπειτα να θεωρούμε την πρόθεση σαν κάτι, ίσως πολύ σύνθετο που τη διαφοροποιεί⁴³». Εάν μια εμπρόθετη πράξη δεν είναι μια πράξη που συνοδεύεται από ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό που μπορούμε να απομονώσουμε, τότε προς χάριν τίνος πράγματος πρέπει να διακρίνεται από μια μη εμπρόθετη πράξη; Η Anscombe πιστεύει ότι όταν ονομάζουμε μια πράξη εμπρόθετη, την κατατάσσουμε στην κατηγορία των εμπρόθετων πράξεων και είναι το ίδιο με το να της δίδουμε μια περιγραφή υπό την οποία επιδέχεται μια ιδιαίτερη σημασία της ερώτησης «γιατί». Επομένως, διατηρείται ο αιτιακός χαρακτήρας του προθετικού στοιχείου, μόνο που, όπως φαίνεται, αυτός ο ξεχωριστός τύπος αιτιότητας εκδηλώνεται σε μια ορισμένη περιγραφή της πράξης και δεν συνιστά ουσιαστικό στοιχείο της λειτουργίας της νόησης⁴⁴. Θα λέγαμε συμπερασματικά ότι η σχέση πρόθεσης και πράξης είναι λογικού χαρακτήρα και όχι αιτιακή, αν και, όπως φαίνεται, δεν μπορούμε να απαλλαγούμε τελείως από

40. E.a., σσ. 18-21.

41. Παραπέρα ανάλυση της έννοιας της αιτιότητας επιχειρεί η Anscombe στο *Causality and Determinism*, Cambridge University Press, (1971).

42. Στο σημείο αυτό συγκεκριμενοποιούνται ορισμένα από τα προβλήματα που τίξαμε στο πρώτο μέρος του άρθρου, σχετικά με το απροσπέλαστο της υποκειμενικότητας της πράξης λόγω των δυσκολιών που παρουσιάζει η προσέγγιση, από την πλευρά του παρατηρητή, της ατομικής εμπειρίας.

43. Anscombe, *Intention*, έ.α., σ. 29.

44. Αντίθετη άποψη θα είχε ο Searle, ο οποίος εντάσσει, όπως είδαμε, τις αιτιακές αλυσίδες στη φύση της πράξης και της νόησης. (*Intentionality*, έ.α.).

την παραδοχή κάποιας μορφής αιτιότητας στην ανάλυση της σχέσης αυτής. Εκείνο όμως που εξηγείται σαφώς από τις αναλύσεις της Anscombe, είναι ότι δεν έχουμε να κάνουμε με ένα απομονώσιμο γεγονός, την πρόθεση, η οποία συμβαίνει μέσα στο νου του δράστη και προκαλεί το γεγονός της πράξης, όπως η αιτία το αποτέλεσμα.

Σύμφωνα λοιπόν μ' αυτήν την άποψη το ίδιο συμβάν μπορεί να είναι εμπρόθετο σύμφωνα με μια περιγραφή και μη εμπρόθετο σύμφωνα με μια άλλη⁴⁵. Η Anscombe υπογραμμίζει ότι δεδομένης μιας εμπρόθετης πράξης, ένας αριθμός περιγραφών μπορεί να δοθεί σ' αυτήν, «που η κάθε μία εξαρτάται από πλατύτερες καταστάσεις και η κάθε μία σχετίζεται με την άλλη ως περιγραφή ενός μέσου προς ένα σκοπό⁴⁶». Αντίστοιχα προς τις περιγραφές αυτές μπορούμε να αναφερόμαστε σ' έναν ίσο αριθμό προθέσεων ή σε μια πρόθεση, την τελευταία στη σειρά των περιγραφών μας.

Οι προθέσεις μ' αυτήν την έννοια, δεν είναι λειτουργίες που συμβαίνουν μέσα στο νου αλλά καταστάσεις που σημαίνουν άμεσα «εξωτερικά» ενεργήματα, ενεργήματα που εκφράζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να γίνονται παρατηρήσιμα γεγονότα. Αυτά τα παρατηρήσιμα γεγονότα ωστόσο γίνονται γνωστά στον παρατηρητή μ' έναν διαφορετικό τρόπο απ' ότι από τον ίδιο το δράστη, ως οι πράξεις του.

Με ποια έννοια, ερωτά η Anscombe, μπορώ να λέω ότι αυτό που πράττω είναι εκείνο που συμβαίνει; Με ποιο τρόπο είναι δυνατόν να μιλάμε για δύο τύπους γνώσης ενός και του αυτού πράγματος;

Στο σημείο αυτό⁴⁷ η Anscombe επικαλείται τη ρήση του L. Wittgenstein «Ο κόσμος είναι ανεξάρτητος από τη βούλησή μου» Υποθέτει ότι το νόημα της φράσης αυτής είναι ότι «(ενώ) εκείνο που συμβαίνει πρέπει να δίνεται από την παρατήρηση, η γνώση μου εκείνου που πράττω δεν δίνεται από παρατήρηση».

Παρά τις παραπάνω διασαφήσεις, το βασικότερο ερώτημα που

45. *Intention*, έ.α., σσ. 45-47.

(Βλ. επίσης υποσημ. 30, σ. 409 του ίδιου κειμένου).

46. *Intention*, έ.α.

47. *Intention*, έ.α., σ. 52. Βλ. L. Wittgenstein, *Tractatus Logico-philosophicus*, Routledge & Kegan Paul (επανατύπωση 1983), μεταφρ. C.K. Ogden, σ. 373 και 374.

Σχετικά με το είδος της γνώσης, στο οποίο αναφέρεται, η Anscombe προχωρεί σε ορισμένες διευκρινήσεις. Συγκεκριμένα εξετάζει την έννοια της πρακτικής γνώσης, ως της γνώσης που χρησιμοποιεί ο δράστης για να εκτελέσει σωστά την πράξη του. Έτσι οδηγείται στην έννοια του πρακτικού συλλογισμού, όπως ορίστηκε από τον Αριστοτέλη. Ο πρακτικός συλλογισμός συνίσταται στο ιδιαίτερο είδος λογισμού, ο οποίος δικαιολογεί την αναγκαιότητα μιας συγκεκριμένης πράξης που πρέπει να ακολουθήσει τις προκειμένες που αποτελούν το πράγμα που ζητείται με την πράξη και το μέσο με το οποίο μπορεί να επιτευχθεί. Είναι ωστόσο προβληματικό το πόσο δια φωτίζει την έννοια της εμπρόθετης πράξης και του είδους της γνώσης που εμπλέκεται σ' αυτήν, η έννοια του πρακτικού συλλογισμού.

μοιραζόμαστε με την Anscombe, τι σημαίνει το να πράττει κανείς εμπρόθετα — παραμένει αναπάντητο. Πίσω επίσης από το εξ ίσου θεμελιακό πρόβλημα του ορισμού σε τι συνίσταται η ιδιότητα της δράσης, βρίσκεται η έννοια της εμπρόθετης πράξης. Η προσφυγή στην αιτιακή εξήγηση της πράξης με βάση την πρόθεση, όμως στην περίπτωση του Searle⁴⁸, της Anscombe, αλλά και του Davidson,⁴⁹ ο οποίος επιχείρησε την αιτιακή εξήγηση της πράξης με βάση τις επιθυμίες και τις πίστεις του δράστη, συναντούν την δυσκολία του ορισμού μιας ιδιαίτερης μορφής αιτιακής σχέσης, που τελικά παραπέμπει κυκλικά σε μια εγγενή ικανότητα του ανθρώπου να αναλαμβάνει δράση, να «πραγματοποιεί» τις πράξεις του. Ένα διαφορετικό διάβημα επιχειρείται από τον D. Davidson⁵⁰ σε μια προσπάθεια να δώσει έναν επαρκή απολογισμό της πράξης που να μην αποκλείει τις νοητικές κατατάσεις του υποκειμένου και χωρίς να καταφεύγει σε εξηγητικές οντότητες —εξωτερικές προς την πράξη—, όπως η βούληση, η βούληση για πράξη (volition), ή ακόμη και η πρόθεση. Το διάβημά του συνίσταται στη θεώρηση ενός φαινομένου πολύ πιο θεμελιακού από την εμπρόθετη πράξη, της «καθαρής» πρόθεσης, όπου δεν υπάρχει καμιά πράξη στον ορίζοντα. Η διαδικασία του σχηματισμού μιας πρόθεσης δεν αποτελεί κατά τον Davidson μία δημόσια ενέργεια και ούτε μπορεί να θεωρηθεί κατ' αναλογία κάποιας εξωτερικής πράξης υπόσχεσης ή εντολής προς τον εαυτό μας. Αντίθετα, η πρόθεση να πράξουμε κάτι υποδηλώνει την πίστη ότι θα το πράξουμε, αλλά δεν ταυτίζεται με αυτήν. Η συσχέτιση μεταξύ πίστης και πρόθεσης οφείλεται κυρίως στο ότι ο σχηματισμός μιας πρόθεσης για πράξη είναι πολύ κοντά στις διαδικασίες της λήψης μιας απόφασης και της επιλογής μιας πράξης. Η αναλογία παραπέρα μεταξύ πίστης και πρόθεσης βασίζεται στο γεγονός ότι και η πίστη

48. Όπως είδαμε προηγουμένως, η θέση του Searle αφήνει ανοικτό το πρόβλημα της σχέσης φυσικού και νοητικού ενώ προϋποθέτει μια ορισμένη στάση απέναντί του.

49. Η βασική θέση που αναπτύσσει ο Davidson σε μια σειρά άρθρων που δημοσιεύθηκαν όλα μαζί στο *Essays on Actions and Events* (Clarendon Press, Oxford, 1980), είναι ότι «η συνθηματική έννοια της αιτίας που υπεισέρχεται στους επιστημονικούς ή καθημερινούς λόγους γύρω από τις μη - ψυχολογικές καταστάσεις είναι επίσης σημαντική για την κατανόηση του τι σημαίνει να πράττει κανείς για κάποιο λόγο, να έχει κάποια πρόθεση στην πράξη, να είναι υποκείμενο μιας πράξης, να πράττει αντίθετα με την ορθή κρίση του ή να πράττει ελεύθερα». Ε.α., σ. xi.

50. D. Davidson, *Intending*, έ.α., σσ. 83-103. Ο Davidson επισημαίνει ότι η κατάσταση «της διαμόρφωσης μιας πρόθεσης» πρέπει να διακρίθει από την «εμπρόθετη πράξη» όσο και από την «πράξη με πρόθεση». Η Anscombe δεν συμφωνεί με το ότι μπορεί να ληφθεί υπ' όψιν η εσωτερική κατάσταση του σχηματισμού μιας πρόθεσης στην ανάλυσή μας. Κατά τη γνώμη της, πρέπει πάντοτε να υπάρχει αναφορά σε εξωτερικούς, «σημαντικούς» ενέργειες. (*Intention*, έ.α., σσ. 48-49).

γύρω από ένα γεγονός που θα συμβεί στο μέλλον και η πρόθεση να πραγματοποιήσω κάτι στο μέλλον περιλαμβάνουν τον ίδιο βαθμό και είδος αβεβαιότητας που εμφανίζουν οι δηλώσεις που αναφέρονται σε μελλοντικές καταστάσεις. Εκτός από αυτήν την αναλογία καμιά ταυτότητα ή άλλη αναγκαία σχέση μεταξύ των δύο δεν μπορεί να ορισθεί. Σχετική ασυμμετρία εμφανίζεται και μεταξύ επιθυμίας ενός πράγματος και της πρόθεσης να πράξει κανείς σύμφωνα. Ο Davidson καταλήγει ότι η πρόθεση — καθώς και η επιθυμία — «ανήκουν στο ίδιο γένος των προ-διαθέσεων που εκφράζονται από τις αξιολογικές κρίσεις⁵¹». Οι προθέσεις πιο συγκεκριμένα είναι κρίσεις που συνοδεύουν προθετικές πράξεις και χαρακτηρίζονται από την έλλειψη όρων, περιορισμών. Ο «άνευ όρων» (unconditional) χαρακτήρας των προθέσεων φαίνεται στους λόγους που ο δράστης έχει στο νου του για την πράξη του και συνοδεύουν τη διαμόρφωση της πρόθεσής του να πράξει μ' έναν ορισμένο τρόπο· είναι δε γενικά υποθέσεις *bona fide*: «εάν μπορώ» ή «εάν δεν αλλάξω γνώμη». Οι καθαρές προθέσεις, που δεν ακολουθούνται αναγκαστικά από πράξη — αποτελούν μια υποκατηγορία αυτών των κρίσεων που αναφέρονται στις μελλοντικές πράξεις του δράστη και «σχηματίζονται στο φως των πίστεών του»⁵².

Με τα συμπεράσματα του Davidson που είδαμε συνοπτικά, το ερώτημά μας («τι είναι να πράττει κανείς εμπρόθετα») δια φωτίζεται με την εισαγωγή του αξιολογικού στοιχείου στη νοηματοδότηση της πρόθεσης, της πιο βασικής έννοιας στη σύσταση της ανθρώπινης πράξης, και διαφαίνεται έτσι ένα σωστό μονοπάτι προς την απάντησή του. Συγκεκριμένα, η επισήμανση του Davidson δείχνει προς την κατεύθυνση μιας «ολιστικής» αντιμετώπισης της εξήγησης της πράξης και υπερβαίνει τον εμπειριστικό και στενά λογικό χαρακτήρα των αναλύσεων που παρουσιάστηκαν κατά την εξέτασή μας. Το βασικό χαρακτηριστικό μιας άλλης διαφορετικής αντιμετώπισης θα ήταν η τοποθέτηση της πράξης σε ευρύτερες συνοχές που συνιστούν την μορφή ζωής ενός ανθρώπινου υποκειμένου και παράλληλα τον τρόπο ύπαρξης ενός πολιτισμικού όλου.

Αλλά το κατά πόσον μια παρόμοια προοπτική δίνει διέξοδο στα προβλήματα που συναντήσαμε στην ατομιστική και ψυχολογική όσο και στην εννοιολογική εξέταση που προηγήθηκε, αποτελεί αντικείμενο μιας ιδιαίτερης, διεξοδικής έρευνας.

51. Intending, έ.α., σ. 100.

52. Ε.α.

SUMMARY

Anna Lazou, *Intentionality, intention and action*

By surveying various contemporary philosophical views on mind, language and action, I attempt a synthetic approach to the problems that the intentional account of action presents.

From the point of view of intentionality of mental phenomena, the reality and nature of action provides us with certain arguments for the non obscurity —ontological and epistemological— of mental events. In general, while action is due to intention, constitutes on the other hand an objectively observable natural event subjected to rules and laws of scientific classification and explanation.

From the point of view of intention, the most essential concept for the definition and explanation of action, we are driven by its conceptual analysis, to the wider context of the agent's value-judgements. This finally points at a holistic approach of action.